

RNEBOMMA FRA FOLDALEN

Oversatt artikkel av Maren Goltz: Die Meiniger "Zaubertrommel".

Utgitt av Høylandet historielag 2011.

FORORD.

Som redaktør for Høylandet historielags meldingsblad fikk jeg sist vinter tips om en artikkel på internett om ei runeбомme som var beslaglagt i Folldalen på 1700-tallet. Etter å ha lest gjennom artikkelen, var jeg ikke i tvil om at dette stoffet burde gjøres tilgjengelig for medlemmene. Stoffet passa best å gi ut som særtrykk, slik at også ikke-medlemmer kan skaffe seg artikkelen. Dette var historielagsstyret enig i. Forfatteren Maren Goltz, kurator ved Musikkhistorisk avdeling ved Museene i Meiningen i Tyskland, var velvillig og stilte tekst og bilder til disposisjon for oversettelse og trykking. Jeg har fått god hjelp av Arnljot Grøttum til oversettelse fra tysk. Ved oversettinga har vi ikke gått slavisk etter originalteksten, men utelatt mindre partier som er av mindre interesse for et norsk publikum. Vi har ikke tatt med kildehenvisninger eller noter, men viser til originalartikkelen, som finnes på internett under adressen <http://www.musikgeschichte-meiningen.de/musikinstrumente.html>

Stor takk til Maren Goltz og Arnljot Grøttum! Til medlemmene ønsker jeg god jul!

Per Brembu

RUNEBOMMA FRA FOLLDALEN.

Av Maren Goltz.

Originaltittel: Die Meininger "Zaubertrommel. Zur Geschichte, Bedeutung und Funktion der Samen-Trommel.

Publisert i : Jahrbuch des Hennebergisch-Fränkischen Geschichtesvereins. 2006.

Oversatt av Arnljot Grøttum/Per Brembu.

Innledning.

I juni 2004, kort tid etter at jeg ble ansatt som kurator for samlingen for musikkinstrumenter i Meiningen-museene, fikk jeg en forespørsel fra Sverige om "same-tromma" som vi har i samlinga vår. Ajtte, det svenske Fjäll-og samemuseet i Jokkmokk, hadde på initiativ fra det svenske Sameparlamentet utarbeidet et spørreskjema, som ble sendt til sentrale museer i Europa. Formålet var å få registrert samiske kulturgjenstander og religiøse objekter rundt om i museene. For å besvare de svenske spørsmålene, ble det satt i gang studier av runeboommas veg fra Folldalen (Øyfolldalen, oversetters merknad) til Meiningen, og av instrumentets form, betydning og funksjon. Dette skjedde ved gjennomgang av gammel og nyere litteratur, og av arkivstoff i statsarkiv og museumsarkiv i Meiningen. Særlig ble det lagt vekt på å granske dokumenter som tidligere ikke er bearbeidet, for å kaste lys over hvordan runebomma ble vurdert av fagfolk på 1900-tallet.

Granskinga viser klart at runebomma blir betrakta som et museumsobjekt av ekstraordinær internasjonal klasse. Tromma er blant de eldste bevart eksemplarene av sitt slag. Det var få sjamanistiske ritualgjenstander som ikke ble ødelagt under misjoneringa blant samefolket på 1600- og 1700-tallet. Så vidt vi vet, er bare ca. 70 runebommer bevart i dag. Tromma i Meiningen er også en av de som er best dokumentert. Det er enestående for denne tida at stedet for beslaglegging er så vel definert. Uvanlig er det også at runeboommas rute fra Folldalen via kongens København og Hildburghausen til Meiningen er så godt dokumentert.

Det var derfor ikke uten grunn at eksperter innen etnologi, særlig spesialister på rune-
bommer ble tiltrukket av denne tromma på tidlig 1900-tall.

Runebomma fra Folldalen. Foto: Manfred Koch 2005.

Beskrivelse av runebomma.

Tromma er oval og måler 47,5 x 30,4 x 8,3-8,5 cm. Ramma er laga av svært seinvokst furu. Handtaket er også av furu. Reinskinnet som ramma er overtrukket med, har ei gulgrå til gulbrun farge. På skinnet (membranen) er det malt mange figurer med rødbrun farge, tilvirka av orebark. Presentasjonen er klar og tydelig. Figurene er forenkla, men dyra er framstilt temmelig naturalistisk .

Til ramma og tverrbandet på baksida er det festa smale lærreimer som forgreiner seg. I enden på forgreiningene er knytta dekorative metallgjenstander(amuletter). Rundt lærreimene er det tvinna tynn, enkel tinntråd. I følge analyser ved Bergakademiet i Berlin i 1909 består trådene av 52% tinn, 45 % bly og 3% forurensninger. Alt i alt er det fra ramma opphengt 33 opphengsreimer med 101 forgreininger, fra tverrbandet 17 hengere med 33 forgreininger.

På 110 forgreininger (85 fra ramma, 25 fra tverrbandet) henger metallgjenstandene fortsatt fast, dvs. at 10 er avslitt eller fjerna. 96 er av messing, derav 62 tilskårne plater, med form av øks, trekant, firkant eller rombe. 25 av messingamulettene er kjeder, 6 er plater i kjeder og 3 har annen form. Ellers finnes det amuletter både av kopper(6), tinn(6), messing+ tinn(1) og messing med kopperbeslag (1). Noen av plateamulettene er dekorert med prikker og linjer og utskårne trekantar. Hengerne fra tverrbandet er typisk kortere enn de fra ramma, og de

har en mye større andel av kjeder festa i enden.

Et utvalg av amuletter. Foto: Anton F. Köhler 1932.

Det er den svenske eksperten Mankel (1938) som har foretatt undersøkelsene av rune-bomma som er gjengitt ovafor. Han hevder at denne tromma har de best bevarte vedhengene av de trommene som finnes.

Samene.

Urbefolkninga i Norden kaller seg sjøl samefolket. Benevnelsen lapper blir i dag avvist av samene. For 2000 år siden bodde samene på kysten mot Norskehavet, Barentshavet og Bottenvika, i Midt-Norge, store deler av Sverige og hele Finland. De tradisjonelle samiske områdene strekker seg altså over fire land: Norge, Sverige, Finland og Russland. Ved siden av jordbruk og fiske levde samene gjennom århundrer av rein. De begynte på 1600-tallet å temme reinen og drive avl. Med sine reinflokker flytta de mellom sommer- og vinterbeitene.

Statene som har samisk befolkning i dag, har gjennom årene operert med forskjellig politikk overfor denne minoriteten. I Norge har samenes juridiske rettigheter blitt slått fast på 1980-tallet. Grunnlovens § 110a av 1980 lyder: "Det pålegges Statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv".

Det totale antall samer har svinget mellom 75.000 og 100.000. De offisielle folketellingene gir ikke alltid et riktig bilde av samenes utbredelse. På grunn av assimilasjonstrykket bekjenner ikke alle samer til sin etniske identitet. I dag lever samene hovedsakelig på Nordkalotten. Leveområdet strekker seg fra Femunden og Idre (Dalarne) i sør til Kola i nord og videre til Finland i øst.

Det samiske flagget ble innført av Samisk Råd i 1986. I 1989 ble Sametinget åpna i Karasjok.

Sjamanisme og sjamaner.

Sjamanismen er trolig den aller eldste form for religion. Den fantes i alle verdensdeler i former som liknet hverandre. Langt ut i middelalderen var sjamanismen i sentrum av kulturen hos jegerfolk og nomader i Nord-Europa, Nord-Asia og Nord-Amerika, blant andre inuiter og samer.

Sjamanene blant samene ble kalt noaider (På sørsamisk: nåejtie, oversettets merknad). I skriftlige kilder på 16- og 1700-tallet ble følgende fenomener skildra: Sjamanens dans, bruken av runeomma, sjamanens evne til å omskape seg til dyr, reiser til dødsriket, og tap av sjelen som årsak til sjukdom.

Sjamanen måtte vanligvis ha en hjelpesmann for å komme i transe. Hjelpesmannen sto ved ham under transen og orienterte de tilstedeværende gjennom seremonien. Til slutt vekket han noaiden fra transen.

Sjamanen var under ekstasen bevisstløs - hans ånd var ikke lenger i kroppen - derimot på reise i det hinsidige - enten med vinden eller i dyreham. På reise til det hinsidige hadde sjamanen hjelpesånder.

I lokalsamfunnet fylte sjamanen flere funksjoner. I en krisesituasjon måtte han mellom anna som mellomledd mellom guder og fellesskapet få rede på hvilke offer gudene forlangte. Sjamanen var både prest og medisinmann, og hadde en viktig rolle ved sykdom. Men samtidig som han kunne være til hjelp for mange, var han også i stand til å påføre skade på folk. For eksempel trodde man at sjamanen kunne forvandle andre mennesker til dyr, og medvirke til tallrike sykdommer.

Runebommene.

Sjamantrommene er et sentralt element i nordeurasisk ekstaseteknikk, og er det viktigste instrumentet i tradisjonell samisk religion. Det omfangsrrike kildematerialet om bruken av runebomma stammer fra 16- og 1700-tallet under den luthersk/ pietistiske misjoneringen i Norden.

Beskrivelsene ble gjort av geistelige og andre embetsmenn i reisebeskrivelser og rettsprotokoller. På sine steder var trommene i bruk helt fram til 1800-tallet. Misjonsvirksomheten blant samene førte normalt til at trommene ble beslaglagt, ødelagt eller brent. I dag fins bare 70 trommer bevart i museene rundt i Europa.

Samene dekorerte trommeskinnet mer enn noe annet folk som praktiserte sjamanisme, og da med symbolske figurer. Også innsida av membranen og ramma ble av og til påført tegn. Framsida av tromma var åpenbart den "offentlige" delen av instrumentet som alle hadde lov til å se. Innsida inneholdt sjamanens "hemmelige kunnskap", som han bare innvidde hjelpesmannen sin i. Under tromminga så han sjøl mot innsida av tromma. Der hang også metalldelene som klang eller rasla når det ble slått på membranen, likeså amulettene som var sjamanens hjelpere og skytsånder. Ved tolkinga av tromma spilte den hemmelige kunnskapen en nøkkelrolle. Selv om symbolene på tromma og deres betydning var kjent for en videre krets, visste bare sjamanen om de fullstendige, mystiske betydningene av symbolene. Framstillinga av runebommer var forbeholdt spesialister i faget.

Tegningene på trommeskinnet er "symbolsk-registrerende". Figurene er forenkla. Menneskelige figurer er for eksempel ofte redusert til kryss. Også samenes omgivelser er framstilt på trommeskinnet, som for eksempel trær, gammer, kirker, piler, buer, fiske-og jaktutstyr. Elg og rein er de dyra som oftest er avbilda. De viktigste tegningene på tromma henger likevel sammen med religionen. I tillegg til graver, runebommer og noaider er faktisk også prester og kirker viktige symboler.

Runebomma kunne brukes til så mangt. Den viktigste funksjonen var knytta til sjamanismen. Tromminga var sammen med joiking og dans virkemidlet som kunne sette sjamanen i ekstase. For det andre var tromma et orakelinstrument. Da holdt noaiden tromma i venstre hand og hammeren i høyre. Han la en liten gjenstand (gjerne av messing) på trommeskinnet og fulgte med på hvor gjenstanden bevega seg under tromminga, og hvor den stoppa. Resultatet ga svar på spørsmål som: hvor gruppa skulle ta vegen videre i terrenget, hvor godt reinbeite ville finnes, hvor viltet var, hva var det beste tidspunktet for avreise, hvilke offerdyr guder eller ånder forlangte, og liknende.

Bruken av runebomma til spådom krevde stor innsikt. Den gjaldt først og fremst tolkinga av figurene på trommeskinnet, sammenholdt med det problemet som skulle løses og sluttposisjonen til den hoppende gjenstanden på trommeskinnet.

Beslaglegginga av runebomma.

Allerede i 1609 hadde Christian den 4. – konge over Danmark og Norge – befalt at alle som drev med trolldom eller framstilte runebommer, skulle straffes med døden. Dette ble til slutt til et forbud mot den gamle samiske religion. Å sette denne politikken ut i praksis var vanskelig, da samene var spredt vidt omkring og lite tilgjengelig.

Til tross for det lutherske misjonsarbeidet levde samene i følge Birgitte Jørkov relativt uforstyrret gjennom 1700-tallet. De bevega seg fritt både på norsk og svensk område. Samene snakka sjelden dansk, svensk eller norsk. Selv om de ble tvunga til kirkegang, forsto de ofte lite av det presten sa. Selv om de ble døpt med kristne navn, pleide de sin egen religion og brukte sine egne navn. En av de viktigste bestanddelene i deres religion var som før sjamanen og hans tromme, som fortsatt ble laga.

På 1700-tallet ble misjoneringa blant samene intensivert, og i 1714 ble det danna et misjonskollegium i København under kong Fredrik den 4. Oppgaven var å drive hedningemisjon blant undersåttene. Misjonærer ble sendt til Grønland, Tranquebar og det nordlige Norge.

I 1716 overtok Thomas von Westen ledelsen av misjonsarbeidet. I åra 1722/23 foregikk hans 3. misjonsreise, da han konsentrerte seg om distriktene nord for Trondheim. Hans rolle var ganske særegen. Som de andre misjonærene vek han ikke tilbake for å bruke vold for å befri samene fra "deres hedenske elendighet". Men i motsetning til de andre, snakka han sørsamisk, og påla sine prestekolleger å lære seg språket. Dessuten studerte von Westen livet til samene, skrev opp det samene fortalte, og beslagla trommene deres. I motsetning til kollegene sine, ødela han ikke runebommene. Seint på 1720-tallet, trulig etter von Westens død i 1727, ble runebommene som var beslaglagt i Nord-Trøndelag i 1723 skipa til misjonskollegiet i København med båt. Flertallet av trommene gikk tapt, eller kan ikke gjøres rede for. Runebomma fra Folldalen, derimot, har etterlatt seg tydelige spor.

Det er tidligere nevnt at denne tromma er godt dokumentert. På innsida av tromma finner man ei innskrift som viser at samene Bendik Andersen, bosatt i Folldalen, var eier av tromma i 1723. Denne innskriften er notert i inventarlista ved Det Kongelige Danske Kunstkabinett i 1730, men var ikke lett å tyde ved undersøkelser av tromma i 1900.

I 1723 beslagla Thomas von Westen ikke bare runebomma i Folldalen, men også slagverktøyet, hammeren. Han spurte også ut eieren Bendik Andersen og hans hjelpesmann, Jon Torkelsen om runebomma. Von Westen laga et referat av denne samtalen eller forhøret. Dette ligger fortsatt sammen med ei tegning av bomma i Vitenskapsmuseets håndskriftssamling i Trondheim. (Ved siden av en forhørsprotokoll fra 1691 er dette det eneste skriftlige kildematerialet hvor en noaide uttaler seg om figurene på ei runebomme).

Thomas von Westens referat skildrer hvor motstrebende den gamle samene Bendik Andersen, som opprinnelig var fra Frøyingsfjell, gav fra seg runebomma. Von Westen skriver nemlig: "Jo eldre den magiske tromma er, desto mer tror man på dens kraft. Derfor tok det to år med gjentatte oppfordringer før tromma ble tatt ned fra fjellet og overlevert. Andersen var fjerde generasjons arvtaker til tromma." Bendik Andersen uttalte at runebomma var laga i starten av 1600-tallet. Dette bekreftes av den åpenbart langvarige og omfattende bruken av dette instrumentet. Dette gjør Folldalstromma/die Meininger Trommel til et av de eldste eksemplarene som fins.

Von Westen spurte de to samene om trommas utseende og om betydningen av tegningene på trommeskinnet. Med hensyn til de mange vedhengene (lærreimer omvikla med tinntråd og med metallsmykker i enden) på tromma forklarte de to: "Disse er gaver og takknemlighetsbevis som er gitt til runebomma av samer som har hatt hellet med seg på grunn av bommas anvisninger". På trommeramma var slått inn 11 tinn-nagler som danna et lite kors. Andersen og Torkelsen fortalte at tallet på nagler viste hvor mange bjørner som var drept etter forutsigelse fra tromma. Dette er også et prov på at tromma var vurdert til å ha stor kraft, og hadde vært lenge i bruk.

Referatet viser til et rødt kors som var malt på tromma. Fargen skulle stamme fra blodet fra hjertet av en felt bjørn, og var malt på for å gi jakthell ved seinere bjørnejakt. Ved undersøkelser knapt 200 år seinere var det ikke mulig spore dette korset. Von Westen gir ingen beskrivelse av hammeren, dessverre. Hammeren var av bein, trulig av en reinknoke.

Med hensyn til tegningene på trommeskinnet og betydningen av disse, ga de to samene forklaringer som minner både om kristendommen og norrøn mytologi. Det er tvilsomt om disse forklaringene gjenspeiler den faktiske bruken og betydningen av runebomma. Vi må huske at noaiden og hjelpesmannen her møtte en fremmed, som både misjonerte og konfiskerte. Det ville ikke være unaturlig om de to tidde om sine flere hundre år gamle hemmeligheter. Vi vet lite om den videre skjebnen til Andersen og Torkelsen, for eksempel om de gikk over til kristendommen. Det er imidlertid ting som tyder på at Jon Torkelsen

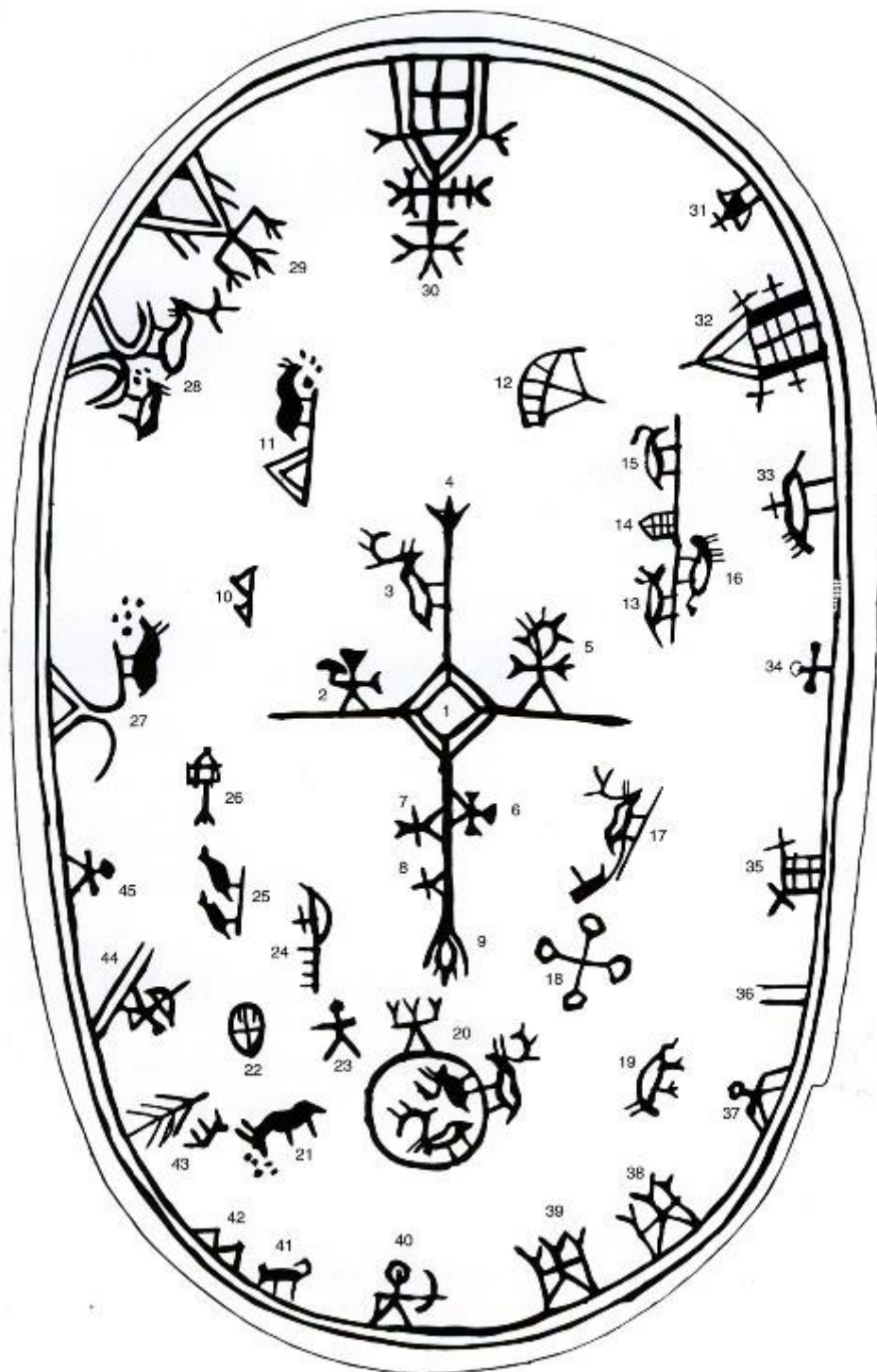
flykta fra von Westen og over til Sverige. I et brev fra Grong skrevet i 1923 til en svensk prest nevner nemlig von Westen Jon Torkelsen som en av flere samer som har flykta.

Den svenske religionshistorikeren Manker har vurdert troverdigheten av de to samenes forklaringer om tegningene. Han mener at de ikke i ett og alt har kommet fram med sannheten, men har unnlatt å nevne de mytologiske begrepene som er gjemt bak mange av figurene. Opprinnelige, førkristne guds- og åndenavn kan være erstatta av tilsvarende kristne navn. Manker fester lit til at de figurene som angår samenes hverdagsliv er blitt sannferdig tolka av de to.

Tolkning av figurene.

Juha Pentikäinen, professor i sammenlignende religionsvitenskap ved Universitetet i Helsinki skriver om dette temaet: "Den rike dekorasjonen på de samiske runeboomene representerte et erkjennelses-system med flere lag. Dette systemet kunne bestå av ett reelt, ett mytologisk, ett himmelsk og ett åndelig nivå. Runebomma var så å si en datidens computer, som sjamanen kunne spille på ut fra sine hemmelige kunnskaper. Tolkning av tegningene er en vanskelig og sammensatt oppgave, som nærmest kan sammenliknes med tolkningen av de egyptiske hieroglyfene". Likevel har flere forskere prøvd seg på denne oppgaven, men i fagmiljøet er det fortsatt stor skepsis til den religionshistoriske verdien av dette billedmaterialet. En av grunnene til det er at det bare er to primærkilder til kunnskap om dette, og en av dem er forklaringa som Andersen og Torkelsen gav i 1723.

Av tegningene på Folldals-tromma (Meiningen-tromma) er det foretatt minst seks forsøk på tolkninger, som delvis bygger på hverandre. Her skal vi presentere den nyeste tolkninga, som er utført i 1950 av Manker. Han karakteriserer sjøl dette arbeidet som "ikke uproblematisk".

Figurene på bomma med nummerering som på tabellen på neste side. Etter Odd M. Hætta

Nr.	Figur	Tolkning
1	Soltegnen: rombe med doble linjer, stråler med enkle linjer.	Sola
2	Menneskefigur med trekanta kropp, og med T-forma gjenstand i høyre hand.	Torden, tordenguden <i>Horagalles</i> med hammer.
3	Reinfigur	Rein som vilt eller offerdyr
4	Stråler med ei klo i enden	Avslutning av lysstråling
5	Menneskefigur med stråler fra hodet	Trulig vinden, <i>Bieggolmai el. Biegalles</i>
6-8	Tre menneskefigurer med sprikende bein som står på solstråler	De tre helligdagsmenn
9	Forgreina avslutning av solstråle	Som fig. 4
10	To trekanter på ei baselinje	Sameleir med gammer
11	Tradisjonell rovdyrfigur ved groper foran trekant av dobbeltlinjer.	Etende bjørn ved telt/gamme. Kan ha som formål å sende rovdyr mot fiende v/magi.
12	Båt med mast	Båtoffer.
13-16	To dyr på ei side av en husgavl og et anna dyr på den andre sida	Boplass eller kirkeby med hus og kveg: geit, ku og hest.
17	Trekkrein med slede el. pulk	Kanskje bare et vanlig samisk kjøretøy. Kan også være noaidens utrustning til reise i åndeverdenen.
18	Det tradisjonelle ringkorset	Hekseskudd, "gandflaug"
19	Dyrefigur	Gaupe eller anna rovdyr
20	Ring med to reinfigurer i, en rein og et menneske utafor.	"Reinkru" med reingjeter og rein
21	Dyrefigur	Trulig bjørn
22	Oval figur som omslutter et kors og streker	Runebomme sett fra undersida, med handtak, tverrband og vedheng
23	Menneskefigur	Trulig noaiden
24	Båtliknende figur med kors, som er forlenga med ei linje med tverrstreker	Fisker med båt og garn
25	To fuglefigurer på samme baselinje	Storfugl på leiken
26	Tydlig <i>Njalla</i> -figur	<i>Njalla</i>
27	Trekanta basis med buelinjer over spis-sen. Tradisjonell rovdyrfigur på den ene.	Rovdyr i fjellet. Bjørn eller ulv.
28	Rein og rovdyr på en grunnfigur som på fig. 27.	Rein og rovdyr (bjørn eller ulv) i fjellet.
29	En bisarr menneskefigur med sprikende bein, oppoveretta armer og tre "fingrer" på hodet	En skikkelse fra den samiske treenigheten. I følge Andersen/Torkelsen "den hellige ånd". Kanskje opprinnelig <i>Radienakka</i> , kona til Allfader.
30	En kapell-liknende figur med en mengde spir på mønet og takfoten.	Hovedfiguren i den samiske treenigheten, <i>Radienattje</i> , tilsvarer den

		kristne Gud. Figuren minner umiddelbart om et kapell eller ei kirke, og i spiret over mønet kan en kjenne igjen det kristne korset. Men taket og spira minner også om de vanlige menneskefigurene på bomma, bare finere tegna. Et vidløftig gudsbilde og det kristne gudshuset synes her å være smelta sammen. Den undre firkanta delen av figuren blir kalla <i>Radien-kiedde</i> , som har med <i>Radienattje</i> å gjøre.
31	En menneskefigur med et kors som hode, og med svært små hender mot hofta.	Kanskje en tjenende ånd til fig. 32
32	En kapell-liknende figur med kors på takfot og vegger.	Den tredje skikkelsen i den samiske treenigheten, <i>Radienpardne</i> , sønn av All-fader. Den store likheten med et kapell og nærheten til boplassen (fig. 13 – 16) gjør denne tolkninga usikker, kanskje er det et bilde av ei kirke. Det og mulig at vi analogt til fig. 30 ser ei sammensmelting av <i>Radienpardne</i> og kirka.
33	Dyr med man og hengende hale med kors(menneske) på ryggen	<i>Rota</i> til hest
34	Et kors med avrunda armer	Andersens og Torkelsens tolkning er "gannflaug". På denne plassen står ofttest en tjenende ånd, men Manker antar at de to har rett.
35	En firkanta, rutet figur med kors i de to øvre hjørnene.	Sannsynligvis ei kristen grav, opprinnelig <i>jabmeaio</i> , det samiske dødsriket.
36	To parallelle streker	Samisk grav
37	Menneskefigur med hender strekt ned mot jorda.	Sannsynligvis sjamanens kone
38-40	Tre menneskefigurer, to med staver og en med rundt hode og pilbue.	De tre <i>Akkas</i> : <i>Sarakka</i> , <i>Usakka</i> og <i>Juksakka</i> . Disse hadde innflytelse på samekvinnas verden, m.a. på gamma og barnefødsler.
41	Hundeliknende dyrefigur	Hund heime ved gamma(fig.42)
42	To trekantertegna på omkretslinja	Leir med gammer.
43	Et tre med hengende greiner og et lite dyr.	Ekorn i ei gran
44	Bueskytter på den øverste av to streker	Jeger med bue
45	Menneskefigur med sprikende bein	Kanskje samekona heime

Runebommas reise fra Folldalen til Hildburghausen.

Som nevnt ble runebomma sendt til misjonskollegiet i København i 1723. Derfra ble den flytta sammen med hammeren til det Kongelige Danske Kunstkammer, og utstilt i "Indianersalen" sammen med en praktfull spydspiss fra Indonesia, ei japansk tobakkspipe, ei afrikansk elfenbensskei og fire russiske treboller.

I 1557 ble tromma med hammer gitt av kong Fredrik den 5. til hertug Ernst Friedrich den 3. Carl av Sachsen-Hildburghausen. Det har vært en del uklarhet om bakgrunnen for den flotte gava. Hertugen ble gift med kong Fredriks søster Louise i 1749, men hun døde i 1756, bare 30 år gammel. Hertugen gifta seg allerede i 1757 i København med Christiane Sophie Charlotte, født markgrevinne av Brandenburg. Man går nå ut fra at runebomma var bryllupsgave ved hertugens andre bryllup.

Runebommas veg gikk nå fra danske kongens kunstkammer til det mer beskjedne kunst- og naturaliekammeret hos hertug Friedrich i Hildburghausen. Her ble den værende i knapt 70 år. Det skjedde omorganisering av hertugdømmene i daværende Sachsen i 1825/26. Hoffet i Hildburghausen flytta austover til Altenburg. Hertug Friedrich den 3. ga da bort biblioteket og kunst- og naturaliekabinettet til Hildburghausen by. Det finnes imidlertid ikke lister over hvilke gjenstander som fulgte med. (Oversettelsens merknad: Hildburghausen og Meiningen ligger sørvest i den nåværende tyske delstaten Thüringen. Altenburg ligger helt aust i samme delstat).

Tromma i Meiningen.

Hoffråd og overbibliotekar Ludwig Bernstein grunnla Hennebergische Altertumsforschenden Verein, som forkortes til HaV, og kanskje kan oversettes til Henneberg Historiske Selskap. Det var han som erverva runebomma og som ga den til HaV. Hammeren fulgte nå dessverre ikke med. Det er mulig at det har vært en ukjent eier mellom hertugen og Bernstein, men i alle fall ble tromma innlemma i HaV sine samlinger i Meiningen i 1837. I inventarlista har Bernstein registrert gjenstanden som "ei samisk magisk tromme, gitt av en venn som vil forbli ukjent". Seinere er det tilføyd i parentes "Det var jeg sjøl. Gjenstanden kom fra Hildburghausen".

HaV drev et livlig informasjonsarbeid. Mellom anna ga de ut en egen publikasjonsserie, der de trykte korte avhandlinger om historiske emner. Det ble også orientert om tilgangen av objekter til samlingen. I utgaven av 1839 finnes det referanse til Folldalstromma. I motsetning til musikk instrumenter som ble avbildet med tegninger i samme nummer, er ikke tromma vist slik oppmerksomhet. Dette gir grunn til å tro at eieren ennå ikke var fullt ut klar over verdien av dette klenodiet.

Tromma som museumsobjekt ved HaV: Forskning, utstilling og salgsforsøk.

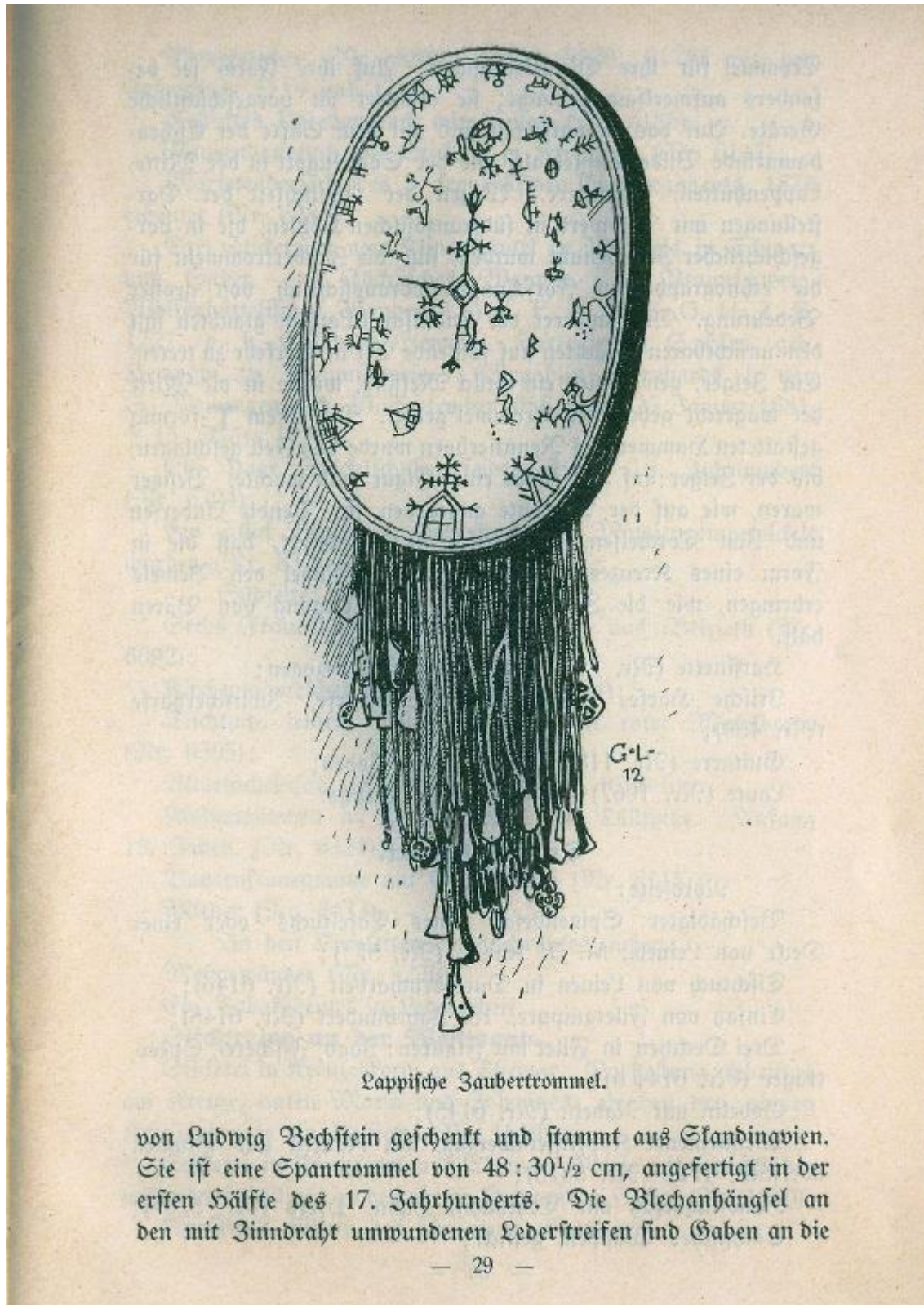
Interessant nok er runebomma nevnt i den etnologiske faglitteraturen allerede sju år etter ankomsten til HaV. I Gustav Klemms tredje bind av verket "Menneskehetens allmene kulturhistorie" er det henvisning til tromma, i det forfatteren sammenlikner den med et eksemplar han sjøl eier. Grunnlaget for sammenlikning var ei tegning av tromma som Bernstein hadde sendt ham. Klemm hadde en sentral posisjon i fagmiljøet. Ikke bare som forfatter av ti-bindsverket om verdens kulturhistorie, men også som samler av ca. 20.000 arkeologiske og kulturhistoriske gjenstander fra store deler av verden. Gustav Klemm sin anerkjennende omtale av Meiningertromma kan nok være en årsak til den store interessen som ble instrumentet til del de neste hundre åra.

Direktøren for etnografisk avdeling ved Riksmuseet i Stockholm, Hjalmar Stolpe, var i mange år i gang med en studie over alle kjente runebommer, og henvendte seg til HaV i 1901 for å få opplysninger om tromma. I denne sammenheng laget Georg Lilie to pennetegninger av tromma. Noenlunde samtidig ble det også publisert fotografier av tromma, tatt både fra framsida og baksida. Disse bildene viser dessverre en tvilsom utstillingsteknikk. Det var bora et hull på undersida av tromma, som var festa til veggen med en trestav, og snudd feil veg. I alle fall bidro disse illustrasjonene til å gjøre tromma mer kjent. Dessverre døde Stolpe før verket ble utgitt.

I 1910 skrev kunsthistorikeren Franz Weinitz den første grundige tyskspråklige artikkelen om runebomma. Her inngår m.a. gransking av trematerialene og analyser av metalldelene, som ble utført ved Bergakademiet i Berlin. Weinitz sitt bidrag ble sterkt imøtegått av same - kjenneren og prof. i finsk-ugrisk språk i Uppsala, Karl B. Wiklund. Kritikken gikk særlig på tolkinga av figurene og trommas betydning. Wiklund var den første som viste sammen - hengen med von Westens referat i Vitenskapsselskapet i Trondheim. Han konkluderer med at "denne runebomma er en museumsgjenstand av aller første rang", og han tilføyer: "Den er sogar mer verdifull enn andre trommer fra samme tid, på grunn av fullverdige tyding av tegna og detaljert informasjon om opprinnelsen".

Fra Henneberg Museum sin side ble tromma vist fortjent oppmerksomhet først i 1912. Da var den utstilt i en glassmonter, og i Hermann Pusch sin museumsfører har tromma fått den

lengste teksten av alle museets objekter, sammen med pennetegning av Lilie.

Kopi av en side av Hermann Pusch sin museumsguide med pennetegning av Georg Lilie 1912

I 1912 gjorde museumsledelsen et forsøk på nye studier av vedhengene. Eduard Fritze forespurte Museum für Völkerkunde i Hamburg om dette, og fikk positivt svar om at det kunne

bli gjort sammenlikninger med materialet i Hamburg. Dermed ble tromma sendt til Hamburg. Fagfolk der viste imidlertid større interesse for å kjøpe tromma enn for å forske på den. De ga HaV et bud på 200 til 250 Mark. I 1914 forelå det fortsatt ingen handfaste resultater fra undersøkelser. Derimot kom det nye framstøt om kjøp. Alle slags overtalelseskunster ble brukt, og man argumenterte sogar med at tromma ville bli best ivaretatt i Hamburg-museets sameavdeling, "den største i Europa". Nytt tilbud var på 400 mark. Nå kom imidlertid første verdenskrig, og etter to år ble tromma sendt tilbake til Meiningen.

Interessen for kjøp var fortsatt til stede i en årrekke. I 1932 var Ernst Manker fra Sveriges Naturhistoriske Museum i Meiningen og studerte tromma. Manker sitt monumentalverk om "Magiske sametrommer" i to bind kom ut i 1932 og 1938, og er til nå det mest omfattende verket om dette temaet. Han så straks hvor verdifullt objektet var, og signaliserte interesse for kjøp i et brev. Argumentene er de samme. Han skriver: "For meg er det særlig viktig at denne sametromma kommer tilbake til sitt heimland". Brevet kom fra Stockholm, hovedstaden i Sverige i 1932!

Manker gjorde ytterlig et framstøt for å skaffe kapital, idet han sørga for at det kom en artikkel i Svenska Dagbladet med tittel: "Lapptrumma i dagen bland glömda relikier i tysk raritetskabinett". På denne artikkelen reagerte en tysk jernbanedirektør Saller av svensk slekt, og signaliserte at han ville prøve å reise kapital til "heimkjøp" av tromma. Den finske konsulen Holsing i Bremen leste også Svenska Dagbladet, og meldte sin interesse. "Det burde glede dere", skrev han, "om en slik antikk gjenstand, som uten tvil stammer fra Finland, blir tilbakeført til sitt heimland.

Nå var det åpenbart på høg tid for styret i HaV å skaffe seg fagkyndig verdsetting av tromma. Det ble tatt kontakt med fagmiljø i Berlin og Leipzig for å få råd. Fra museumsdirektøren i Leipzig, Krause, kom det en betenkning som ikke etterlot tvil om trommas helt spesielle posisjon. "En omsetningsverdi fins ikke", skrev han, "det beste vil være å be motparten om tilbud. Sjølsagt ville det være synd dersom et så verdifullt stykke Tyskland skulle gå tapt". Deretter foreslår Krause at museene i Berlin, Hamburg og Bremen vil være de naturlige tyske institusjonene til å erverve runeomma. Styret i HaV bad i samsvar med Krauses forslag museene i Hamburg og Bremen om tilbud, men fikk ikke svar. Deretter tilbød museums-kommisjonen konsul Holsing tromma for 3000 riksmark, men fikk avslag på tilbudet. Mangelen på interesse for kjøp skyldtes ganske sikkert de vanskelige økonomiske forholdene i Tyskland på denne tida. 3000 riksmark tilsvarer ca. 350.000 kr etter dagens kurs.

Oppfatningen av runeomma i dag.

Den faglige interessen for runebomma er som før svært stor. Jernteppets fall i 1989 har bidratt til dette. Det har også uten tvil undersøkelserne til Bente Gundestrup, som påviste trommas opphold i Det Kongelige Kunstkammer, og dermed gjorde trommas reise sørover til Meiningen fullstendig dokumentert. Mengden av nyere litteratur er betydelig.

I Norge spiller også Meiningen/Folldalstromma en viss rolle, noe som kan avleses av de tallrike internettsidene der tromma er avbildet. I Karasjok finner man Sapmi Temapark, som dokumenterer historia, mytene og dagliglivet til samefolket. Her har man anvendt trommas ovale form og tegn i skiltinga rundt om i parken.

Museet i Meiningen ønsker sjølsagt fortsatt å gjøre dette internasjonalt kjente klenodiet tilgjengelig for vanlig publikum og fagfolk. Tromma er plassert på et iøyenfallende sted i det såkalte "grønne biblioteket", et rom med grønnebeisa bokreoler i det øverste galleriet i Elisabethenburg slott i Meiningen. Her er den utstilt sammen med andre kjente objekter i den dyre samlinga. Tromma har således kommet tilbake til det stedet den ble fjerna fra 60 år tidligere, da hertugens samlinger ble flytta.